

Problemski pristup romanu u srednjoj školi (na primjeru romana Đuka Begović Ivana Kozarca i Tito Dorčić Vjenceslava Novaka)

Babić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:263583>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ivana Babić

Problemski pristup romanu u srednjoj školi

(na primjeru romana *Đuka Begović* Ivana Kozarca i *Tito*

***Dorčić* Vjenceslava Novaka)**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ivana Babić
Matični broj:
0009063789

Problemski pristup romanu u srednjoj školi

(na primjeru romana *Đuka Begović* Ivana Kozarca i *Tito*

Dorčić Vjenceslava Novaka)

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Karol Visinko, red. prof.

Rijeka, 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Problemski pristup romanu u srednjoj školi (na primjeru romana Đuka Begović Ivana Kozarca i Tito Dorčić Vjenceslava Novaka)* izradila samostalno pod mentorstvom dr. sc. Karol Visinko, red. prof.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

Ivana Babić

0. Uvod.....	1
I. Teorija problemske nastave.....	3
1. Nastava književnosti.....	3
1.1. Lektira u nastavi.....	4
1.2. Roman u nastavi.....	5
1.3. Metodičke teorije romana.....	7
1.4. Problemska nastava.....	8
1.5. Problemski pristup romanu.....	10
1.6. Problemska situacija.....	11
1.7. Struktura i sadržaj sata u problemskoj nastavi.....	11
II. Prijedlog modela problemske nastave.....	13
2. Problemski pristup romanu u srednjoj školi na primjeru romana <i>Đuka Begović</i> i <i>Tito Dorčić</i>	13
2.1. <i>Đuka Begović</i>	13
2.2. <i>Tito Dorčić</i>	14
2.3. Redoslijed nastavnih situacija.....	17
2.3.1. Najava lektire.....	17
2.3.1.1. Prijedlog modela najave lektire.....	18
2.3.2. Motivacija.....	21

2.3.2.1. Prijedlog modela motivacije	22
2.3.3. Stvaranje problemske situacije	23
2.3.3.1. Razumijevanje ličnosti kroz problemski pristup.....	24
2.3.3.2. Prijedlog modela problemske situacije i definiranje problema.....	24
2.3.3.3. Prijedlog modela samostalnog rada učenika.....	32
2.3.3.4. Analiza i korekcija rezultata.....	33
2.3.3.5. Zadavanje novih zadataka.....	34
3. Zaključak.....	36
4. Literatura.....	38

0. Uvod

„Raznovrsno čitanje zabavlja, a određeno koristi.“ - rimski filozof i pisac Seneka.

Doista je tako - svako čitanje ima veliku korist i od značaja je za svakog pojedinca. Već u predškolskom razdoblju javlja se početni interes za čitanje koje je tada radost i uživanje, dok se u kasnijem, školskom razdoblju javlja čitanje koje je obveza. Bit ovog obveznog čitanja je obrazovanje, ali važno je da se sačuva ona radost i uživanje koje je bilo prisutno u predškolskom razdoblju. Hrvatski jezik je složen predmet, a književnost je jedna od njegovih sastavnica. Književnost obuhvaća književno-umjetničke sadržaje i znanost o književnosti. Književnost uvelike otvara učenicima svijet koji dotad nisu poznavali i u koji često ulaze s oprezom. Pri tome veliku ulogu igra kako i na koji način učenike potaknuti da čitaju, kako ih zainteresirati da uvijek ostane onda doza uživanja koja je postojala prije školskog razdoblja.

Problemska nastava književnosti, odnosno problemski pristup jest jedan od načina kako se može pristupiti djelu. U ovoj vrsti nastave učenik postaje aktivni sudionik u nastavnom procesu koji svojim vlastitim kritičkim promišljanjem i naporima treba doći do određenih rješenja. Ovime više u središtu nastavnog procesa nije nastavnik što je suprotnost u odnosu na tradicionalnu nastavu gdje u središtu nije bilo književno djelo i postalo je normalno da se sadržaj prepričava, a ne problematizira. Problemska nastava od učenika zahtijeva vrlo veliku pripremljenost, samostalnost i snalaženje u tekstu kako u grupnom, tako i u individualnom načinu rada. Roman se kao književna vrsta nameće pogodnim za problemsku nastavu pa su tako za ovaj diplomski rad odabrana dva romana na kojima će biti napravljen model problemske nastave – *Duka Begović* Ivana Kozarca i *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka.

U prvom dijelu rada obuhvatit će se teorijski dio o nastavi književnosti općenito, lektiri i romanu u nastavi te problemskoj nastavi i problemskom pristupu romanu. Drugi dio rada bit će istraživački te će sadržavati prijedlog modela problemskog pristupa romanu u srednjoj školi.

I. Teorija problemske nastave

1. Nastava književnosti

Za književnost često možemo čuti još jedan naziv – „umjetnost riječi“. Kako ga tumačiti? Riječi su u najvećem dijelu ono od čega se književnost sastoji. Osim riječi važan je kontekst u kojem je djelo pisano, ali i čitatelj i njegova mogućnost spoznaje i doživljaja djela.

Možemo li reći da su riječi književnost i književnost riječi? Književnost jesu riječi i pri tome je važno da onaj koji čita određeno književno djelo te riječi i razumije. Književnost se služi jezikom u svrhu oblikovanja, a pritom je bitno da svaki čitatelj te riječi razumije i bude u mogućnosti tumačiti ih. Tumačenje riječi, razumijevanje teksta i doživljaj djela važan su dio i u nastavi književnosti. Karol Visinko u svojoj knjizi *Čitanje – poučavanje i učenje* navodi: „Književnost je jedna od umjetnosti, a umjetnost predstavlja najviši kod zbog načina svoga djelovanja na čovjekovu svijest, na njegov unutarnji emocionalni, intelektualni i fantazijski život.“¹ Književnost je u predmetu Hrvatski jezik nadgradnja, pomaže da se ostale sastavnice (jezične, pravopisne i pravogovorne) ovog predmeta upotpune. U književnosti, u onome što su pročitali i na koji su nači to doživjeli, učenici primjenjuju svoja teorijska znanja. Učenici književnost trebaju shvaćati i kao obavezu, ali i kao zadovoljstvo. Književnost ima i odgojnu i obrazovnu vrijednost te stoga nikad ne smijemo dopustiti da ona učenicima bude samo i jedino obaveza već je zadaća nastavnika da potiče ljubav učenika prema čitanju.

Nastavni predmet Hrvatski jezik uključuje hrvatsku i svjetsku književnost u svoj nastavni plan i program. Pri tome se odabiru djela koja su reprezentativna

¹ Visinko, K. (2014). *Čitanje – poučavanje i učenje*. Školska knjiga: Zagreb., str. 39. – 40.

i koja će učenicima omogućiti da upoznaju najveća dostignuća književne umjetnosti, a pritom i razvijaju kritički stav.²

1.1. Lektira u nastavi

Književnim djelima učenike se uvodi u svijet literarne komunikacije. Cilj je da učenik nauči vrjednovati i spoznavati književna djela, no taj put nije nimalo jednostavan niti lagan. Od najmanje dobi djeca se već susreću s knjigom pri čemu je najčešće riječ o slikovnicama, a zatim i o kratkim pričama koje im većinom čitaju roditelji. Čitanje djeci od najmanje dobi je vrlo važno jer se na taj način razvija njihov interes za knjigu, ali se otvara i svijet koji je djetetu do tada bio nepoznat. Važno je spomenuti i sam proces čitanja koje utječe na razne faktore tijekom čovjekova života. Važno je znati čitati jer čitanje prije svega uvelike utječe na uspjeh tijekom školovanja, olakšava učenje, ali i rad na bilo kojem tekstu. Važno je da dijete stekne navike te da razumije smisao i svrhu čitanja.³ Svrha čitanja nije samo dobivanje dobre ocjene u školi te čitanje samo i jedino lektire. Učenike treba poticati na čitanje zadanih i slobodnih književno-umjetničkih djela, ali ne samo takvih djela, već pružiti izbor kako bi učenici imali mogućnost čitati ono što ih zanima, govoriti i raspravljati o tome te iznositi svoja razmišljanja. Razvoj čitatelja događa se postupno pri čemu služi i ono što se u školi mora pročitati kao obavezno, ali i ono što učenik sam izabere izvan onoga što mora. Svako posezanje i interes za knjigom je pohvalno, a djeca ne bi trebala imati dojam da se čita samo radi dobre ocjene. Lektira često postaje ono što se mora obaviti kako bi se zadovoljio prolaz u školi. Stoga upravo nastavnik treba postati taj koji će uspješno motivirati, zainteresirati i originalno predstaviti knjigu koju učenici imaju za lektiru. Pritom treba imati na umu da je svaka generacija učenika različita te da ono što funkcionira na prethodnim

² Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Školska knjiga: Zagreb., str. 203.

³ Visinko, K. (2014). *Čitanje – poučavanje i učenje*. Školska knjiga: Zagreb., str. 12.

generacijama možda neće biti funkcionalno i za buduće generacije. Stoga nastavnik poznavajući svoje učenike treba i osmišljavati na koji ih način zainteresirati za knjigu. Sam sat lektire treba započeti motivacijom, kratkim uvodom, pri čemu učenici mogu reći svoje opće mišljenje i dojam o pročitanoj knjizi. Na početku svake školske godine učenici trebaju dobiti pregled lektirnih djela koja slijede u narednoj školskoj godini. Prije sata lektire učenike treba podsjetiti, provjeriti čitaju li i dati dodatne smjernice ukoliko je to potrebno, a ne spomenuti lektiru jednom i očekivati da je time sve riješeno. Također bi učenicima bilo dobro ponuditi gledanje videa ukoliko postoji film koji je snimljen na temelju književnog predloška jer je današnje generacije puno teže zainteresirati za čitanje. Film se, s druge strane, ne smatra i ne vrijedi kao pročitano djelo i to valja naglasiti učenicima, ali i usprkos tome valja ponuditi i naglasiti da postoji i filmska adaptacija određenog djela.

1.2. Roman u nastavi

Suvremena teorija nastave romana postavlja cjeloviti književni tekst u središte pozornosti i aktivira učenika u nastavnom procesu. Komunikacija učenika s književnim djelom ostaje primarni cilj. Prema Dragutinu Rosandiću u današnjim metodičkim teorijama često se pokazuje zanimanje za roman u nastavi, ali i probleme koji se vezuju uz isti (primjerice izbor romana na određenim odgojno-obrazovnim stupnjevima, zastupljenost romana u odnosu na druge književne vrste itd.). Čitanje je složen proces, a čitanje romana je složen emocionalno-misaoni-fantazijski proces koji se odvija u čitatelju.⁴ Tijekom nastavnog procesa potrebno je učeniku dozvoliti i osigurati vrijeme za njegovo kazivanje o svojim emocijama koje je proživio tijekom čitanja. Doživljaj samog teksta uvijek ima emocionalnu stranu bilo pozitivnu ili negativnu koja je osobito

⁴ Rosandić, D. (1979). *Metodički pristup romanu*. Svjetlost: Sarajevo., str. 3.

važna u početnoj fazi komunikacije s književnim djelom. Kako bi se postigle pozitivne emocije učenika vezane za književno djelo važna je i sama motivacija prije čitanja. To pretpostavlja nastavnikova dobro postavljena pitanja ili iznošenje pretpostavki koje će učenike zainteresirati za književno djelo i potaknuti ih da posegnu za knjigom kako bi sami otkrili svijet unutar knjige. Time započinje i misaoni proces o književnom djelu gdje učenici već potaknuti samom motivacijom počinju promišljati kako će zapamtiti, zabilježiti ili pokušati shvatiti o djelu ono što im je nastavnik postavio u motivaciji. Samim tim što nastavnik postavlja određena pitanja učenicima njima daje do znanja da je to ono na što valja obratiti pažnju i što će biti važno u daljnjoj analizi književnog djela. Ukoliko je motivacija funkcionalna i originalna, učenici će je prihvatiti te će zaista biti zainteresirani za rad koji se više neće svesti samo na nešto što moraju učiniti kako bi dobili dobru ocjenu. Važno je napomenuti da pri određenim motivacijama veliku ulogu ima zainteresiranost ili bliskost nastavnika određenom djelu ili tekstu. Što je tekst nastavniku bliži i što je više zainteresiran za određeni sadržaj s većom će lakoćom i motivirati učenike jer će boljim poznavanjem i bliskošću tekstu, ali i svojim učenicima znati što je to što će njegovi učenici prihvatiti bolje. Fantazijski proces razvija se prilikom samog čitanja romana kada učenik ulazi u novi svijet, svijet koji mu pruža razne mogućnosti da razmišlja drugačije, da promišlja o svijetu koji mu nudi roman te da novi čitalačkim iskustvom stvara i nove predodžbe i ideje koje mu nudi svijet koji se nalazi pred njim.

Roman je vrlo složena vrsta i najveća epska forma, no upravo zbog toga ima i najviše za ponuditi učeniku. Svakim postavljenim pitanjem učeniku se otvara mogućnost vlastite interpretacije romana o kojoj ovisi stupanj obrazovanja učenika, odnosno njegovo dosadašnje znanje. Prije same analize književnog djela učenike se može, ukoliko je to potrebno, usmjeriti na određenu literaturu vezanu uz književnu epohu i književnopovijesni kontekst u kojima je

određeni roman nastao. Nastavnik mora biti u mogućnosti razlučiti bitno od nebitnoga u funkciji školskoga pristupa tekstu⁵ te na taj način predstaviti učenicima temeljne probleme iz romana kojima će pristupiti na satu lektire.

1.3. Metodičke teorije romana

Najpoznatije metodičke teorije romana su sljedeće: fragmentarna koncepcija koja podrazumijeva nepristupanje romanu kao cjelovitoj umjetničkoj strukturi već izdvajanje manjih cjelina iz romana, cjelovita interpretacija romana u kojoj se roman raščlanjuje na strukturne elemente, teorija problemske nastave romana (odnosno širi pojam teorijska nastava književnosti) koja problematizira književni sadržaj te pristupa romanu kao otvorenoj strukturi; i teorija stvaralačke nastave romana gdje se prilikom proučavanja romana u nastavi afirmiraju učenikove stvaralačke mogućnosti i sposobnosti.⁶ Svaka od navedenih teorija ima svoje prednosti i nedostatke te različite ciljeve koje pretpostavlja svojim korištenjem. U ovome će radu naglasak biti na teoriji problemske nastave romana koja se pojavljuje u novijim metodičkim teorijama, a učenik pritom postaje aktivan sudionik nastavnog procesa od kojeg se zahtijeva kritičko čitanje, mišljenje i shvaćanje problema koji su postavljeni pred njega. Problemi koji su postavljeni pred učenika preuzimaju se upravo iz romana koji učenik čita. Pri tome je u središtu proučavanja književno djelo, a učenik u procesu nastave mora postati aktivni sudionik kako bi se afirmirala njegova ličnost. Pri tome nastavnik dobiva mjesto organizatora nastavnog procesa i aktivnosti učenika.⁷

⁵ Pandžić, V. (1989). *Hrvatski roman u školi*. SNL: Zagreb., str. 12.

⁶ Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Školska knjiga: Zagreb., str. 455. – 456.

⁷ Rosandić, D. (1979). *Metodički pristup romanu*. Svjetlost: Sarajevo., str. 3.

1.4. Problemska nastava

Problemska nastava iziskuje samostalnost i aktivnost učenika pred kojeg je, kao što i sam naziv govori, stavljen neki problem koji je potrebno riješiti i doći do nekih određenih zaključaka. Sam pristup učenika vodi do toga da on mora razmišljati i izdvajati ono što je važno kako bi samostalno došao do rješenja koje nije nužno jednako za svakoga tko istražuje i rješava postavljeni problem. Upravo je bit u tome da svatko na svoj način uz sebi jedinstvena razmišljanja dođe do određenih zaključaka pri čemu ih vodi ono što su već znaju i što su naučili, što uče i što će tek naučiti kroz rješavanje problema. Problem koji je postavljen pred učenika treba ga motivirati da otkriva i osmišljava novo. Ono što učenik već zna teorijski mora biti u mogućnosti primijeniti praktično te je to ono što određuje kvalitetu njegovih spoznaja.⁸ Ovakav tip nastave učenike čini aktivnim sudionicima pri čemu oni proširuju znanje, razvijaju svoje vještine i navike. Učenici postaju samostalniji te u budućem radu teže novim znanjima i spoznajama koje lakše i brže otkrivaju sami. Rasima Kajić navodi kako se u novim pristupima nastavi želi afirmirati učenikov samostalni rad u odgojno-obrazovnom procesu pri čemu učenik aktivno usvaja znanje i razvija sposobnosti. Navode se heuristička, egzemplarna i problemska nastava kao primjeri u kojima učenik zaista i postaje aktivan sudionik. U heurističkoj nastavi učenik postaje sugovornik i iznosi svoja shvaćanja, a u egzemplarnoj nastavi učenik osim nastavnog sadržaja usvaja i model.⁹ Problemska pak nastava u potpunosti naglašava ulogu učenika pri čemu ga se osamostaljuje kako bi razvijao svoju stvaralačku sposobnost, odnosno kako bi iz problema koji je pred njega postavljen sam iznikao do svojeg rješenja. Interpretacijska metoda treba biti utemeljena na preciznim osnovama i oslobođena subjektivističkih gledišta u tumačenju književnog djela. U centru proučavanja treba biti djelo, učenik treba

⁸ Kajić, R. (1981). *Roman u sustavu problemske nastave*. Školska knjiga: Zagreb., str. 5.

⁹ Kajić, R. (1981). *Roman u sustavu problemske nastave*. Školska knjiga: Zagreb., str. 7. – 8.

biti aktivni sudionik u procesu interpretacije tog književnog djela, a nastavnik je organizator i usmjeritelj nastavnog procesa i aktivnosti učenika.¹⁰

Prema Dragutinu Rosandiću problemska nastava ima nekoliko faza:

1. stvaranje problemske situacije
2. definiranje problema i metode
3. samostalan rad učenika
4. analiza i korekcija rezultata
5. zadavanje novih zadataka

Ovakva nastava treba potaknuti razmišljanje učenika i njihov kritički stav prema djelu te se pred njih stavljaju problemi oko koji se oni moraju opredijeliti, a čim učenik o postavljenom problemu počne razmišljati znači da želi nešto spoznati, otkriti i riješiti.¹¹ Proces rješavanja problema odvija se prema Dragutinu Rosandiću u nekoliko faza. Prva faza zahtijeva da učenik uopće uoči problem, da u njemu izazove želju za rješavanjem, potakne zainteresiranost i usmjeri njegovu pažnju na rješavanje problema. Kada se učenik zaokupi problemom nastupa druga faza koja uključuje detaljnije definiranje problema te potraživanje rješenja koja bi problem razriješila. Učenik problemom može biti zaokupljen samo ako je taj problem njemu blizak tj. ako je problem blizak njegovoj kronološkoj, ali i kognitivnoj dobi. U trećoj se fazi problem rješava uz opimjerivanje činjenicama iz romana te postavljanje problemskih pitanja. U ovoj fazi očekuju se različita i oprečna mišljenja učenika. Četvrta faza služi za argumentaciju rješenja i rješavanje postavljenih problema.

¹⁰ Rosandić, D. (1979). *Metodički pristup romanu*. Svjetlost: Sarajevo., str. 3.

¹¹ Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Školska knjiga: Zagreb., str. 206.

1.5. Problemski pristup romanu

U problemskom pristupu pred učenika, kao što i sam naziv govori, treba biti postavljen neki problem koji se pronalazi i iščitava iz djela. Pri tome učenik sam, ili uz nastavnikovu pomoć, treba biti u mogućnosti taj problem prepoznati, odrediti te ponuditi njegovo rješenje. Za problemsku nastavu prije svega je važno da se može stvoriti određena problemska situacija koju učenici mogu istraživati i rješavati. Problemske situacije trebaju biti takve da traže suprotstavljanje spoznaja i iskustava te učeniku trebaju dati mogućnost da samostalno istražuje te se na taj način dublje i snažnije povezuje sa sadržajem. Kao što je navedeno u prethodnim poglavljima, nastavnik je pri tome samo organizator i voditelj nastave pri čemu valja bilježiti svoja zapažanja o samostalnosti svojih učenika. To ni u kojem smislu ne pretpostavlja da nastavnik treba svoje učenike prepustiti sebi samima već ih svoji potpitanjima treba voditi i usmjeravati. U ovakvom pristupu romanu učenici razvijaju svoju kreativnost i sposobnost kritičkog mišljenja jer problemski pristup učestalo zahtijeva ponovno iščitavanje teksta i pronalaženje rješenja, a samim time učenici razvijaju svoje sposobnosti procjene, lakše uočavaju ono što se od njih traži i lakše dolaze do rješenja. Cilj nije da iščitavanje teksta bude „lako“ već je cilj da učenici budu svjesni što se od njih traži te da jednom primijenjeno znanje budu u mogućnosti primijeniti i na drugim tekstovima, odnosno da se dobro snalaze i barataju teorijskim dijelom, a sve ono što je izvan teorijskog dijela je dio samog učenika kao pojedinca i načina na koji on pristupa književnom djelu te njegovih prethodnih znanja i iskustava. Ne treba očekivati niti da će svaki učenik doživjeti isti tekst na isti način već je normalno da doživljaji teksta budu individualni i specifični. Samom mogućnošću da učenik sam stvori i prepozna

problem na temelju pročitanoog potvrđuje se da je učenik sposoban učiti putem rješavanja problema.¹²

1.6. Problemska situacija

Problemska situacija se u problemskom pristupu nastavi izvodi iz određenih situacija iz djela. Važno je da učenici sami istražuju problem te da ne budu pasivni promatrači. Problemske situacije trebaju poticati raspravu i očekuje se da učenici ne iznose ista mišljenja već mišljenja koja su podloga za misaonu i stvaralačku aktivnost učenika. Prilikom postavljanja problemske situacije nastavnik je svjestan da rješenje nije jedinstveno i da će svako od rješenja potencijalno otvoriti novu problemsku situaciju. Otvaranje novih problemskih situacija je poželjno u ovoj vrsti nastave jer daje prostora raspravi i konfrontaciji među učenicima i otvara im mogućnosti i rješenja koja moguće sami nisu pretpostavili.

1.7. Struktura i sadržaj sata u problemskoj nastavi

U poglavlju 1.4. navedena je struktura sata u problemskoj nastavi. Kroz tih pet navedenih faza trebaju biti ostvareni obrazovni, odgojni i funkcionalni ciljevi sata.¹³ Cilj nije da učenici od nastavnika dobiju gotove informacije već se kroz ovakvu strukturu potiče učenički samostalni rad i samostalno dolaženje do određenih spoznaja.

Sadržaj sata može biti usmjeren na cjelovito književno djelo ili na određene probleme koji se javljaju u književnom djelu. Ukoliko se nastavnik

¹² Lazzarich, M. Stvaralački pristup književnome djelu u sustavu problemske nastave. Učiteljski fakultet Sveučilište u Rijeci, Hrvatska. str. 114.

¹³ Rosandić, D. (2005). Metodika književnog odgoja. Školska knjiga: Zagreb, str. 234.

odluči za ovaj drugi pristup, odnosno ako odluči izdvojiti temeljne probleme važne za književno djelo može se očekivati da će ti problemi kod učenika otvoriti razna pitanja kod kojih će nastavnik morati djelovati i obrazovno i odgojno posebice ako romani sadrže potencijalno osjetljive teme. Svaki literarni problem u učeniku može pokrenuti i potaknuti emocionalne, spoznajne i stvaralačke procese te interakcija s tekstem može potaknuti bliskost s tekstem što znači da će učenik poželjeti otkriti sam koje je pravo rješenje za postavljeni problem, posebice ako je problem njemu osobno zanimljiv. Prema Leopoldini Veroniki Banaš literarna je komunikacija dijalog između dva subjekta – teksta i recipijenta – a poruka koja se nalazi u tekstu konstruira se u recipijentovoj svijesti. Drugim riječima, učenik svaki tekst tumači u svojoj svijesti na sebi svojstven način pa se u problemskoj nastavi često prema učeničkim odgovorima i razmišljanjima vodi sadržaj samoga sata.

II. Prijedlog modela problemske nastave

2. Problemski pristup romanu u srednjoj školi na primjeru romana *Đuka Begović* i *Tito Dorčić*

U ovome će diplomskom radu biti prikazan problemski pristup dvama romanima – romanu *Đuka Begović* autora Ivana Kozarca te *Tito Dorčić* autora Vjenceslava Novaka. Navedeni su romani na studiju Hrvatskog jezika i književnosti obvezna literatura na kolegijima *Hrvatski predromantizam, romantizam i predrealizam (Tito Dorčić)* i *Hrvatski realizam i moderna (Đuka Begović)*. Uz sve znanje stečeno na studiju moguće je pronaći teme u navedenim romanima koje bi se komparativno istraživale i prema kojima bi se napravio prijedlog modela za problemsku nastavu. Zbog samih problematika školovanja, propitivanja moralnosti i žaljenja za prolaznošću koje se javljaju u oba romana problemski je pristup ovim romanima najbolji način kako ih proučavati, odnosno kako ih predstaviti učenicima. Problemska obrada ovih dvaju romana namijenjena je trećem razredu gimnazija ili strukovnih škola jer se hrvatski realizam (koji uključuje i naturalizam) prema Nastavnom planu i programu predviđa za učenje upravo u tom razredu. S obzirom na to da roman *Tito Dorčić* pripada razdoblju naturalizma koji se veže uz realizam, odnosno smatra se nastavkom realizma, razdoblja koje je predviđeno za učenje u trećem razredu srednjih škola, ovaj sat bi bio predviđen za objedinjavanje ovih dvaju razdoblja, iznošenja sličnosti i različitosti. Oba romana poticaj su za razmišljanje o važnosti školovanja, ali i utjecaja drugih, posebice vlastite obitelji pri donošenju životno važnih odluka s kojima se upravo učenici na kraju srednje škole susreću, kada se nalaze na raskrižju života gdje moraju donijeti odluke koje će im kasnije zasigurno utjecati na život, način života i cjelokupnu budućnost. Ovakve teme učenike mogu potaknuti na razmišljanje o tome što je najbolje za njih te da bi u takvim situacijama trebali slijediti svoj razum, ali i srce.

Tijekom života čovjek je suočen s nizom izbora, odnosno problemskih situacija u kojima treba pronaći rješenje koje je najbolje i koje zadovoljava njegove osnovne potrebe.¹⁴ Pri zadovoljenju osnovnih potreba prolazi se kroz četiri komponente ponašanja: kognitivnu, emocionalnu, ponašajnu i fiziološku. Upravo će kroz ove četiri komponente biti postavljeni zadaci o kojima će učenici problemski analizirati dva navedena romana. Rješenja do kojih učenici dođu nisu konačna i jedina već samo neke od mogućnosti kroz koje se mogu sagledati i interpretirati romani, a cilj je da problemski postavljene situacije učenike potaknu i na daljnje razmišljanje kako o ovim djelima, tako i o drugima u kojima je moguće primijeniti problemske situacije.

2.1. *Đuka Begović*

Roman *Đuka Begović* hrvatskog književnika Ivana Kozarca objavljen je 1911. godine. Kao što i sam naziv romana govori, u središtu radnje je Đuka Begović čijim povratkom iz zatvora i započinje roman, a događaje iz njegove sadašnjosti i budućnosti pratimo isprekidanim pripovijedanjem. U zatvoru je završio ubivši vlastitog oca, a nakon izlaska pokušava se brinuti za svoju kćer iz propalog braka. To mu ne uspijeva te se stalno vraća opijanju, koje pridonosi tome da potroši i izgubi sve što je imao. Pritom propada u svakom smislu, novčanom, ali i emocionalnom i psihičkom te Đuka završava čuvajući tuđe ovce.

Đuka Begović je vrlo energičan, impulzivan i snažan karakter. U njegovu životu nije bilo nikakva cilja niti težnje za postizanjem nečeg vrijednog već je vladala sloboda i spontanost te pobuna protiv određenih društvenih konvencija. Najveći utjecaj u tome je imao njegov otac, ali i Đukina životna snaga koja ga je

¹⁴ Sindik, J. (2006). „*Problemski pristup u razumijevanju ličnosti*“. Metodčki ogledi: časopis za filozofiju odgoja, Vol 13. No 2.: Zagreb., str. 65.

i dovela do propasti – bio je suviše impulzivan te je živio život u trenutku, bez ikakve organizacije vlastita života, a mišljenja da je nadmoćan nad drugim ljudima, da je bolji i važniji od drugih. Već se iz toga može iščitati da je ovakav način razmišljanja i života i nemogućnost, ali i uopće neprisutnost i najmanje želje za promjenom, mogao voditi jedino fatalnom ili tragičnom završetku. Roman ne završava smrću glavnog lika, no njegova emocionalna, društvena i psihička propast mogu se smatrati i gorima od same smrti upravo stoga što je sebe smatrao nadmoćnijim, a na kraju je morao služiti onima koji su uvijek bili ispod njega, ostavši bez ikoga. Njegovi intenzivni osjećaji i želja da uvijek ima ono što je teško dobiti (posebice kada je riječ o ženama) vode tome da on ni sa kime ne ostvaruje emotivni odnos (čak ni sa vlastitom kćeri). Roman je pisan isprekidanom naracijom, odnosno pripovjedač nas u isto vrijeme vodi u sadašnjost i budućnost kroz Đukina sjećanja.

2.2. *Tito Dorčić*

Roman *Tito Dorčić* autora Vjenceslava Novaka objavljen je 1906. godine. Kao što i sam naslov govori u središtu radnje je Tito Dorčić čiju tragičnu sudbinu pratimo kroz cijeli roman. Titovi preci su bili ribari, no njegov otac je za njega predvidio drugačiji život te ga odlučuje poslati na školovanje. Tito biva tragično odvojen od života kojem je navikao i koji mu je predodređen samo zato da bi ispunio očeve snove. Njegova sudbina otpočetak vodi u tragičan završetak jer završava u okolini kojoj ne pripada i kojoj nikad neće moći pripadati. Cijelo svoje školovanje provlačio se i na taj način dospio na mjesto na kojem se nalazi, no i sam je svjestan toga da nikad nije bio sretan te njegova beskonačna potraga za srećom i želja za povratkom u mjesto kojem zapravo pripada vode njegovom slomu, a na kraju i samoubojstvu. Najveći okidač za njegovo samoubojstvo jest činjenica da mu je njegov položaj omogućio da osudi na smrt nevina čovjeka što ga je kasnije psihički upropastilo.

Iako se ovaj roman svrstava u razdoblje hrvatskog realizma, uvelike ima odlike naturalističke koncepcije pri čemu je sudbina protagonista ovog romana podređena prirodno-znanstvenom konceptu, odnosno dokazivanju čovjekove biološke određenosti. To možemo tumačiti na način da ono što je određenoj osobi prirodno ne možemo izvaditi iz nje i ne možemo promijeniti ono što je ta osoba u srži. Naturalizam je filozofska koncepcija prema kojoj je priroda osnova i bit svega, jedini pravi realitet izvan kojeg ništa ne postoji, a u promatranje prirode i čovjeka nastoji unijeti rezultate ekspanzije nekih znanosti (biologije i psihologije). Naturalizam se nadovezuje na realizam kojemu je blizak.¹⁵ Titov je otac Andrija želio prekinuti tradiciju ribara u svojoj obitelji te je odlučio svog sina poslati na školovanje iako je pokazivao ljubav prema moru i ribarenju. Time je on postao žrtva očevih ambicija, postao živčano rastrojen, osudio nevina čovjeka na smrt, a na kraju presudio i sam sebi.

Prilikom analize ovog književnog djela valja odgojno djelovati pri interpretaciji završetka romana koji je završio samoubojstvom glavnog lika. Učenicima nastavnik treba naglasiti kako samoubojstvo nikad nije izlaz koliko god mi smatrali svoje probleme velikima ili nerješivima. Smatram da ne valja uopće ne osvrnuti se na ovu temu s obzirom na to da se javlja u književnom djelu već na pravovaljan način treba osvijestiti učenike o tome problemu, podsjetiti ih da uvijek i u svakom trenutku mogu i trebaju razgovarati s nekim ukoliko imaju takve misli te da uvijek trebaju govoriti i postavljati pitanja ako ih nešto muči u životu jer je sve rješivo. Učenike valja uputiti i na online edukativne sadržaje vezane za ovu temu kako sve ne bi ostalo na pukim riječima, a ukoliko su uvelike zainteresirani za ovu temu može se predložiti da neke od sadržaja pogledaju i na satu razrednika. Ova tema otvara širok raspon pitanja i problema pa tako nije neočekivana učenička zainteresiranost za nju.

¹⁵ *Hrvatski jezični portal: naturalizam*. URL: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristupljeno 30. 5. 2020.)

2.3. Redosljed nastavnih situacija

2.3.1. Najava lektire

Učenici na početku svake školske godine dobivaju popis lektire koja će se čitati tijekom godine. Lektiru koja će se analizirati ili provjeravati u određenom mjesecu valja najaviti barem mjesec dana ranije, ali i tijekom tih mjesec dana pokačkad spomenuti lektiru, priupitati učenike čitaju li te ih podsjetiti na sam datum sata lektire. U ovom radu predviđen je nastavni sat lektire s problemskim pristupom dvama romanima – *Đuka Begović* autora Ivana Kozarca te *Tito Dorčić* autora Vjenceslava Novaka. S obzirom na to da će učenici usporedno raditi na dvama romanima, predviđa se blok sat kako bi se što detaljnije moglo pristupiti analizi.

Mjesec dana ranije najavljuje se lektira te se učenicima daju smjernice kako bi obratili pažnju na ono što će biti važno u analizi. S obzirom da se radi o dva romana predviđeno je više vremena kako bi se učenici stigli pripremiti i pročitati romane. Također, ukoliko je problematika romana šira za istraživanje, a i samim time što je riječ o dvama romanima, učenici dobivaju smjernice na što prilikom čitanja trebaju obratiti pažnju i što valja pribilježiti te o čemu bi bilo važno promisliti. U samom problemskoj nastavi vrlo je važan i izbor teksta ili djela kako bi bio primjeren učeničkoj dobi i njihovoj mogućnosti razumijevanja. Stoga se govori da određeno djelo ima obrazovnu, ali i odgojnu zadaću za učenike. Obrazovne zadaće uključuju sve ono prethodno navedeno, a to su učeničke sposobnosti i vještine. Ovaj sat lektire povezuje se sa nastavnim predmetom psihologije, točnije sa nastavnom jedinicom uloga naslijeđa i okoline za razvoj ličnosti pa bi stoga bilo potrebno pripaziti da su učenici prethodno radili na navedenoj nastavnoj jedinici kako bi naučeno mogli primijeniti na romane koji će biti tema ovog sata lektire. Ukoliko učenici nisu prethodno radili na ovoj temi, nastavnik nekoliko sati prije treba spomenuti temeljne pojmove – uključiti ih na neki način u nastavu (primjerice u motivaciji)

kako bi učenici bili upoznati s pojmovima važnima za ovu nastavnu jedinicu i kako bi se znali njima služiti u praktičnom smislu.

Nastavnik učenicima mjesec dana ranije zadaje nekoliko pitanja o kojima bi bilo važno promisliti prilikom čitanja romana. Najvažnije je da se učenici usmjere na temu školovanja i na koji način je ova tema prikazana u svakome od romana. U prethodnim je poglavljima navedena važnost bliskosti problema i učenika, odnosno da je problem blizak učenikovoj kronološkoj i kognitivnoj dobi. Problematika i važnost školovanja može se tumačiti bliskom učenicima trećeg razreda srednje škole. Valja promisliti i o tome koje su osobe odigrale najveću ulogu prilikom odluke o školovanju glavnih junaka. Prilikom razmišljanja o ovoj temi učenici trebaju obratiti i pažnju na odnose među likovima – između Đuke Begovića i njegova oca te Tite Dorčića i njegovih roditelja. Učenicima treba naglasiti važnost završetka romana kako bi ih mogli usporediti.

Iako nastavnik učenicima mjesec dana prije sata lektire zadaje sve smjernice i upućuje ih na čitanje, to ne znači da se u tih mjesec dana ta lektira više uopće ne treba spomenuti. Važno je s vremena na vrijeme učenike podsjetiti i priupitati kako napreduje čitanje lektire te im dati neke dodatne smjernice ukoliko iz njihova odgovora ili mogućih pitanja nastavnik uvidi da je to potrebno.

2.3.1.1. Prijedlog modela najave lektire

Učenicima će se prilikom najave lektire pročitati po jedan ulomak iz svakog romana te će nastavnik donijeti fotografije s dva najvažnija motiva iz romana prema kojima će predvidjeti što će se u romanu događati. Pri čitanju prvog odlomka nastavnik će na školsku ploču postaviti fotografije starog slavonskog sela i slavonskih motiva, a prilikom čitanja drugog odlomka na

ploču će biti postavljene fotografije mora i ribara na moru. Cilj je učenike zainteresirati za knjigu, a smjericama koje dobivaju od nastavnika bit će u mogućnosti pažnju usmjeriti na probleme iz romana koji će biti važni za analizu djela.

Prilog 1. Ulomak iz romana *Đuka Begović*

Digne se. Bez ikakova razmišljanja pobrza konjima, otputa ih, povuče kolima i zapregne. Zatim skoči u kola i potjera konje preko šljivika, žita, ječma. Nije mario što tim gazi tuđe plodine, žuljeve tuđih ruku. Mislio je samo gdje je osjetljivije mjesto na konjima da ih tamo ošine kandžijom. Isto tako natjera ih na baru punu mulja, trske i šaša, zatim preko šamca. Zapravo on nije ni vidio onaj mulj i onaj šamac. On je vidio samo ravnu dugu prosiku i tuda da ja najkraći put do nje. (...) – Haj... haj... Molitvu vam konjsku, haj...! – otkinulo se od njegovih grudi silovito i neobuzdano, tako da mu i lice podsijela krv, a oči se zasuzile. Cik i opet pojurio među visoko ponosno hrašće ponosne slavonske šume, pojurio krikom i zanosom prekipjele krvi i burnom provalom uzapćene i sputane duše, koja kao da je taj tren raskinula puto, pa cikće u slavu svoje slobode, ohola s umišljenje moći, gorda s precijenjene snage, pijana s obmane ove.¹⁶

Prilog 2. Ulomak iz romana *Tito Dorčić*

...Pod svakim onim kamečkom utisnut je barem koji hip moga života... moga razuma, razmišljanja, moje fantazije, čuvstva i volje... ukratko: moga života... Kolik raskošni počut, što bi se rodio u meni kad bih vidio da je ispod

¹⁶ Kozarac, I. (2003.) *Đuka Begović*. Slavonska naklada „Privlačica“: Vinkovci., str. 27. – 28.

kamena pomolila ribica glavu! Dobacio bih joj sav zanesen udicu, a pri tom nijesam uživao što joj uzimam život, nego sam ćutio kao da je ona došla tu iz ljubavi prema meni, samo da ja mogu proživjeti onaj neiskazani počut kad je osjetim u svojoj vlasti... Ah, ono čuvstvo jakosti, slobode i moći, kad sam na mahnitim krilima bure upravljao sâm jedarcem i kormilom i poput poluboga jurio svojom barkom preko bijesnih valova; drugi su se zgražali gledajući me s obale, a ja sam ćutio buru i valove u njihovoj pokornoj službi kojom su htjeli da podignu radost moga života! Onda sam bio sretan... Ono je bilo moje pravo tlo u koje bijaše pustio duboko svoje korijenje moj život da upije iz njega u sebe snagu i radost... Pa zašto su me iščupali i prenijeli s rodnoga tla na tuđe? Da mi bude bolje! Stare lude! Bez poznavanja i bez razumijevanja života oni su se drznuli da sude gdje će meni biti bolje! Kojim su pravom odlučivale onake neznalice mojim životom? Kojim su mi pravom oteli radosti života i... kako su smjeli da me unesreće? Ja sam bio dijete, nijesam smio ni mogao prosvjedovati proti njihovomu naumu, iako sam ćutio da sam tuđ u školama u koje su oni mene silom turali. A vidjeli su to i oni, ali nijesu odustajali da ne budu krvnici svoga djeteta. Lude, lude, lude! Njihovo roditeljsko pravo... Sloboda volje... A moje pravo? A moja sloboda volje? Pravo jednoga, nepravda drugoga; slobodno izvršivanje volje jednoga, ropstvo volje drugoga. Osveta nije izostala: Evo me, kukavnoga ostatka života... a iz one bistrine mora, gdje sam proživljavao dnevne sreće, upija se sada u moju misao želja da taj ostatak satrtoga života darujem moru koje je meni darivalo radost i slast života. A one dvije stare lude gledaju u me kano dvije okamine... samo im suze teku iz očiju, a mrcvare me glupim pitanjima... ili bulje u me i nikako ne mogu da shvate još ni danas koliki su počinili grijeh...¹⁷

¹⁷ Novak, V. (1964). *Tito Dorčić*. Zora: Zagreb., str. 215. – 216.

Smjernice nastavnika za sat lektire:

Prilikom čitanja prabilježite dvije situacije iz svakog romana koje su na vas ostavile poseban dojam. Pripremite objašnjenje zašto su vas se upravo te situacije dojmile.

Prilikom čitanja bilježite karakteristike glavnih junaka - karakteristike u kojima su slični, ali i one u kojima su različiti.

Posebnu pažnju obratite na završetke romana. Koji vas se kraj više dojmio i zašto?

2.3.2. Motivacija

Učenici na početku sata trebaju dobiti nekoliko informacija o autorima romana, o njihovoj važnosti i djelovanju u hrvatskoj književnosti te se romani smještaju u književno-povijesni kontekst.

Očekuje se da će učenici pročitati lektirne naslove *Đuka Begović* i *Tito Dorčić* kako bi mogli aktivno sudjelovati na satu lektire. Sat lektire započinje motivacijom. Motivacija je važan dio svakog nastavnog sata jer učenicima pokazuje da ih sa svakim lektirnim djelom očekuje nešto novo i drugačije, pa stoga valja pred njih staviti pitanja o lektirnom djelu i do mjesec dana prije samog sata lektire (navedeno u prethodnom poglavlju) kako bi u procesu čitanja mogli promišljati o onome što je važno za lektirno djelo koje je tema ili o temama na koje već u samom procesu čitanja želimo da usmjere pažnju.

2.3.2.1. Prijedlog modela motivacije

Na samom početku sata učenike valja pitati za dojmove o pročitanim romanima. Nastavnik u ovoj početnoj fazi sati koristi fotografije sa sata najave lektire kako bi provjerio kakve emocije ove slike sada bude u učenicima i mogu li ih sada staviti u poveznicu s romanima koje su pročitali.

Na samom početku sata nastavnik postavlja učenicima sljedeća pitanja:

Kakav dojam su na vas ostavili pročitani romani? Izdvojite po jednu situaciju iz pročitanih romana koja vam je najviše ostala u sjećanju.

Na ploči se nalaze fotografije koje su se koristile prilikom najave lektire. Kakve osjećaje ove fotografije sada bude u vama? Zapišite ih u svoje bilježnice.

Zamislite jednu od situacija iz romana i ilustrirajte ju u svojoj glavi uz pomoć ovih fotografija.

Nakon motivacije nastavnik postavlja pitanja kojima se potencijalno otvaraju problemske situacije.

Pitanja nastavnika:

Koji od romana vam je bio tematski bliži i zašto?

Navedite tri sličnosti, odnosno teme kojima se romani bave.

Iz ovih bi pitanja trebale proizaći glavne problematike obaju romana, a ovakva pitanja zasigurno će izvući različita razmišljanja učenika, ono što je svatko od njih uočio ili mu je posebno ostalo u sjećanju. Već u ovome dijelu sata ima mjesta za stvaranje problemske situacije i mogućnosti da nastavnik vidi u kojem smjeru će ići ostatak sata, odnosno na čemu bi od predviđenih problemskih situacija trebalo poraditi više i na koji način potaknuti razmišljanja učenika. Nastavni sat nikad nije i nikad ne može biti savršeno predviđen na način da će nastavnik dobiti točno onakve odgovore kakve je predvidio. Upravo

je u tome čar svakog nastavnog sata, a to je posebice pogodno za ovu vrstu sata jer se već u početku prikazuju različita mišljenja učenika i otvaraju razne problematike i uočavaju konfliktna mišljenja koje su dobra podloga za problemski dio sata.

Prilikom postavljanja prethodno navedenih pitanja očekuje se da će nastavnik iz učeničkih odgovora dobiti barem jednu od tema koje se protežu kroz romane i koje su temelj za stvaranje problemske situacije – školovanje, žaljenje za prolaznošću, odnos prema ženama i moral/savjest likova.

2.3.3. Stvaranje problemske situacije

U ovom dijelu sata učenici će biti podijeljeni u četiri grupe po četiri ili pet učenika (ovisno o tome koliko je učenika u razredu predviđa se veličina grupa). Grupa jedan i grupa tri bavit će se romanom *Đuka Begović*, a grupa dva i grupa četiri romanom *Tito Dorčić*. S obzirom na određeni roman učenici će dobiti zadatke prema kojima će morati doći do njihovih rješenja, a da se pritom koriste romanima i situacijama iz njih kako bi objasnili iste. Sat će se temeljiti na problemskom razumijevanju ličnosti, a bit će korištena metoda heurističkog razgovora pri čemu će učenici dobivati smjernice za proučavanje određene komponente ljudskog ponašanja te ju primijeniti na romane. Četiri ljudske komponente ponašanja su temelj za zadovoljenje ljudskih potreba. To su kognitivna, emocionalna, ponašajna i fizička komponenta ponašanja. Pred pojedincem se u životu pojavljuju razne situacije koje se često manifestiraju kao problemske te pred raznim brojem rješenja on sam mora odlučiti što je za njega najbolji izbor. Taj izbor ne mora uvijek u potpunosti biti za svakog pojedinca jednak. S obzirom na funkcionalnost izbora i mogućnost da se primjenjuju u raznim situacijama vidljiva je kvaliteta odluka.

2.3.3.1. Razumijevanje ličnosti kroz problemski pristup

Pojedinci se u određenim problemskim situacijama različito nose i ponašaju te izbore donose na temelju zadovoljenja svojih potreba i želji da se problem koji se nalazi pred njima riješi čim efikasnije bez suviše komplikacija. Pojedinci koji zbog složenosti situacije često nisu u mogućnosti vidjeti ono najjednostavnije rješenje pa znaju upasti u kolotečinu vlastitih problema te od situacije koja je lako rješiva napraviti situaciju iz koje nema izlaza. Upravo su se u takvim situacijama našli junaci romana o kojima je riječ u ovome radu – Đuka Begović i Tito Dorčić. Predodređeni i s mogućnošću da stvore dobar život, oni su na temelju svojih odluka krenuli potpuno drugim putem koji ih je vodio samo u jednom smjeru, a to je njihova propast – u fizičkom i psihičkom smislu.

2.3.3.2. Prijedlog modela problemske situacije i definiranja problema

a) kognitivna komponenta ponašanja, školovanje i karakterne osobine likova

Kognitivna komponenta ponašanja odnosi se na spoznaje, odnosno odluke koje pojedinac donosi u određenim situacijama u svrhu spoznavanja i prepoznavanja, odnosno svjesnog odabira određenog ponašanja. Pri tome važnu ulogu igra mogućnost da pojedinac spozna dobre i loše strane svoje odluke, odnosno da nije zaslijepljen onime što želi već da racionalno sagledava situaciju i donosi racionalne odluke primjerene situaciji, a te racionalne odluke rezultatu su mišljenja pojedinca. Jednostavnije rečeno – kognitivna komponenta ponašanja odnosi se na mišljenje te kao takva ima veliku ulogu za školovanje. Dio sata u kojem se definira problem započet će upravo ovom komponentom u poveznici sa školovanjem koje je važna tema u oba romana. Razumijevanje i otkrivanje prve komponente ponašanja započinje razgovorom o osobinama likova. Učenici će dobiti zadatak da iz romana izdvoje situaciju koja je bila vrlo

afektivna i impulzivna u smislu da je imala utjecaj na život pojedinca koji ju donosi.

Pitanje nastavnika (učenici su u ovom dijelu sata podijeljeni u grupe, svaka grupa nakon kratke rasprave i dogovora iznosi odgovor vezan za roman kojim se bave):

Kakav je odnos prema školovanju u romanima koje ste čitali?

Pritom se očekuje da učenici navedu kako je odnos prema školovanju u romanima različit. U *Đuki Begoviću* njegov otac bio je protiv njegova školovanja i smatrao je da nema potrebe da ide u školu iako je Đuka bio bistra uma, no zbog utjecaja i razmišljanja svoga oca nije previše težio učenju. Otac mu je govorio kako jednom Đuki Begoviću školovanje nije potrebno te zbog njegova utjecaja, nametanja mišljenja i bez njegove podrške mladi Đuka nije imao previše šanse da krene drugim putem, postojala je jedino mogućnost da se sam suprotstavi svome ocu, no s obzirom na to da je bio dijete vjerovao je da njegov otac zna što je najbolje za njega te slijedio njegov primjer. S druge strane, u *Titi Dorčiću* roditelji protagonista bili su ti koji su inicirali i forsirali njegovo školovanje jer su smatrali da može postići velike stvari ako će biti školovan, no kod njega je problem bio drugi – školovanje ga apsolutno nije interesiralo, uvijek se provlačio i pronalazio način kako bi učio što manje, a postigao čim više.

Opišite Đuku Begovića / Titu Dorčića.

Navedite sličnosti u ponašanju ovih dvaju likova. Pribilježite ih u svoje bilježnice.

Đuka Begović je impulzivan, situaciji prilagodljiv i vrlo nepredvidljiv lik koji je cijeli svoj život proživio upravo na taj način – nepredvidljivo. S druge strane, Tito Dorčić je vrlo statičan, situaciji i zahtjevima drugih podložan lik,

pomalo nezanimljiv lik za kojeg možemo reći – gdje ga stavimo, tu ćemo ga i pronaći. Učenici će dobiti zadatak da opovrgnu tvrdnju da je Tito Dorčić nezanimljiv lik kako bi se stvorila problemska situacija.

Zbog čega on jest zanimljiv lik?

Iako se na prvi pogled čini da on ne zna što čini, zapravo je vrlo prepredena osoba koja sve što želi dobije na lijep način i lijepim ponašanjem - upravo je tako iskorištavao svoje roditelje koji su mu slali sve što je zatražio jer su smatrali da to sve njemu treba, ne znajući da na taj način kupuje svoj položaj i ugled. Tito Dorčić ima dosta sličnosti s Đukom Begovićem jer obojica žele uspjeti u životu bez truda, smatrajući da je jedino u životu bitno vlastito zadovoljstvo ne obazirući se na sve ono što pritom uništavaju kako bi došli do istoga.

Smjestite Đuku Begovića na mjesto Tite Dorčića i obrnuto .Što očekujete od svakog od junaka u takvim situacijama? Koji bi se od njih bolje snašao i zašto?

Cilj je izazvati polemiku među učenicima, odnosno potaknuti razmišljanje u čemu su likovi slični, a u čemu različiti i na koji način njihova osobnost utječe na njihov život.

Potkrijepite primjerima iz romana da je Tito Dorčić svjestan načina na koji iskorištava svoje vlastite roditelje te da ga se to zapravo nimalo ne dotiče već to radi bez ikakve grižnje savjesti.

Da je Tito Dorčić zapravo svjestan da iskorištava svoje roditelje vidljivo je iz njegovih pisama koja im šalje i u kojima ih traži novac i hranu kojima pokupljuje ljude kako bi uspio doći do položaja na koji želi. Njegovi roditelji su spremni za njega izdvojiti i ono zadnje što imaju, nesvjesni da mu pritom nimalo ne pomažu – već upravo suprotno, odmažu mu i daju do znanja da će bez truda

postići ono što želi. Ovdje se otvara i problematika slijepe roditeljske ljubavi, kada su roditelji spremni učiniti za svoje dijete sve iako možda negdje u podsvijesti znaju da ne čine dobro.

Pitanje nastavnika:

Na koji se način Tito obraća svojim roditeljima? Što pokušava izazvati u svojim roditeljima?

Kada Tito piše roditeljima pismo posebice naglašava svoju zaokupljenost poslom i da na njemu leži velika odgovornost i velik posao koji oni ne bi razumjeli. U svojim roditeljima takvim prenaglašavanjem i isticanjem važnosti svojeg položaja izaziva ponos, što je vidljivo u tome da Titovi roditelji nemaju nikakva važnijeg posla kada stigne Titovo pismo, od onoga da otpreme sve što je njihov sin tražio, a ponovno i ponovno iščitavanje njegova pisma koje je neiscrpna tema njihova razgovora pokazuje roditeljsku ljubav koja u ovom slučaju ne vidi dalje od onoga što im njihov sin servira kao istinu.

Romani započinju na različite načine. Prisjetite se kako nas autor uvodi u radnju u Đuki Begoviću, a kako u Titi Dorčiću.

Radnja u romanu *Tito Dorčić* započinje i prije rođenja glavnog lika dok nas u *Đuki Begoviću* autor uvodi već u samo središte radnje, odnosno pratimo Đuku od njegova povratka iz zatvora. Stoga Titu Dorčića pratimo od samog početka, njegov razvoj ličnosti i lakše razumijemo i podržavamo ili ne podržavamo neke njegove odluke. Đuka Begović nam je serviran već kao gotov lik, odrasla osoba koja je sama skrojila svoju sudbinu i znajući to od njega na neki način i možemo očekivati takav rasplet radnje. Oba ova romana jesu romani likova. Roman lika je roman u kojem jedan ili nekoliko uzajamno povezanih likova dominira strukturom romana pri čemu se ostvaruje jedinstvo svih ostalih elemenata u romanu.

Pitanje nastavnika:

Zašto autori na takav način portretiraju svoje likove? Što pokušavaju postići na taj način?

U *Titi Dorčiću* sve se svodi na to da je glavni lik određen svojim biološkim naslijeđem te da mu je unaprijed predoređeno ono što mora postati.

*Kako biste objasnili i povukli paralelu iskonskog i predodređenog koje se kao tema javlja u *Titi Dorčiću* s drugim romanom? Je li nešto bilo predodređeno Đuki Begoviću ili je on sam skrojio svoju sudbinu? Objasnite.*

b) emocionalna komponenta ponašanja i odnos prema ženama

Emocionalnu komponentu ponašanja, odnosno iskazivanje osjećaja u određenim situacijama učenici će morati problematizirati na temelju ponašanja likova prema ženama.

Tko su bile važne žene u životu Đuke Begovića? Od koga je on preuzeo odnos i ponašanje prema ženama?

Ovdje se otvara problematika učenja prema modelu, odnosno preuzimanja ponašanja na temelju onoga što nam je prezentirano. Opažanjem drugih i promatranjem njihovih postupaka usvajamo to ponašanje i postupamo na isti način.

Važno je da učenici shvate i budu u mogućnosti iznijeti da je Đuka Begović odnos prema ženama preuzeo od svog oca koji žene nije poštovao niti ih smatrao ravnopravnima. Već se i sam Đuka počeo prema ženi svoga oca ponašati na isti način kao i on – on je vidio u njoj jednostavnu sluškinju kojoj i on ima pravo zapovijedati, a tome je prethodilo i često mijenjanje žena od strane njegova oca koje je dovodio kući i nije se ustručavao pred Đukom ničega već ga

je poticao da se i sam ponaša poput njega.¹⁸ Takvo je ponašanje u njemu stvorilo odbojnost i mišljenje da su sve žene lakog morala pa se stoga prema njima niti ne ponaša s poštovanjem te je smatrao da žene služe samo za užitak muškarcima. S druge strane, Tito Dorčić je po pitanju ponašanja prema ženama bio suprotnost Đuki Begoviću. Živio je u skladnoj obitelji gdje je otac poštovao majku, a samim time je i preuzeo drugačiji obrazac ponašanja prema ženskom rodu. On stoga ženama nije bio engima niti suviše zanimljiv.

Iz kojeg dijela romana možemo izdvojiti kakav dojam Tito Dorčić ostavlja na žene?

Kada je Regina prvi put upoznala Titu i kada ju je njezin otac pitao za mišljenje o njemu rekla je da je dosadan, nezanimljiv i naivan te govori samo o sebi i svojim. On je bio tašta ličnost koja na ljude oko sebe, prvenstveno na žene, nije ostavljala utisak snažnog muškarca i žene su to s lakoćom iščitavale već pri prvom dojmu. Đuka Begović je, kao što sam prethodno i navela bio čista suprotnost Titi. Bio je vrlo privlačan i zanimljiv ženama.

Navedite glavni razlog zbog kojeg su se ova dva lika razvila u toliko različite osobe.

Glavni razlog za razvoj ovih dvaju ličnosti u potpuno drugačije osobe jest okolina u kojoj su odrastali i iz koje su učili i upijali na koji se način odnositi prema ženama. Odmalena su živjeli u različitim uvjetima stoga su postojale dvije mogućnosti – da u potpunosti preuzmu obrazac ponašanja iz svoje okoline i počinju se ponašati na način kako se ponašaju osobe oko njih ili da se počnu ponašati u potpunosti suprotno od onog što vide. Iako je prva opcija češća, ne isključuje se niti druga.

¹⁸ Kozarac, I. (2003.) *Đuka Begović*. Slavonska naklada „Privlačica“: Vinkovci., str. 14.

c) ponašajna komponenta i moral/savjest likova

Ponašajna komponenta dovodi se u vezu s moralom i savješću likova. U ovom dijelu sata učenici će trebati objasniti ponašanje likova te na koji je način savjest likove spriječila ili nije spriječila u određenim situacijama i kako bi na budućnost likova utjecali drugačiji postupci. Iz ovoga proizlazi da na ponašanje pojedinca uvelike utječe okolina, ali i da je pojedinac pod njenim utjecajem više nego je sam i svjestan pa na taj način određena ponašanja preuzima iz okoline što vodi tome da čini postupke koji često nisu u skladu s onime za što se zalaže ili za što se nekad zalagao.

U ovom dijelu sata učenici će za početak dobiti zadatak da definiraju svojim riječima moral i savjest, a zatim definicije istih tih riječi potraže u rječniku.

Moral je shvaćanje odnosa prema dobru i zlu u najširem smislu; ukupnost nepisanih društvenih načela, normi, ideala, običaja o ponašanju i odnosima među ljudima koji se nameću savjesti pojedinca i zajednice, u skladu s općim kriterijima o dobru koji vladaju u određenom društvu; osobno poštenje u najširem smislu.

Savjest je osjećaj moralne odgovornosti pojedinca izrastao iz njegove sposobnosti da svoje postupke ocjenjuje kao dobre ili loše.

Pitanja nastavnika:

Koje je glavno obilježje Đuke Begovića?

Glavno obilježje Đuke Begović je njegova strasna neukrotivost i prikaz njega kao nezaustavljive nagonске sile.¹⁹ Đuka Begović živi u trenutku i ne razmišlja o posljedicama svojih radnji.

Koji njegov postupak je predodredio cijeli njegov život i njegovu sudbinu?

Đuka Begović ubio je svoga oca i tim je postupkom određena njegova sudbina. On propada moralno, ali i psihički. Očekuje se da će ovo pitanje učenicima otvoriti problemsku situaciju, odnosno da će dio učenika stati na stranu Đuke, a dio na stranu njegova oca Šime. Ovdje posebice treba naglasiti i da ubojstvo nikada i nikako nije i ne može biti opravdano što daje još prostora za diskusiju. Ovo pitanje će otvoriti razne teme, ali i dati mogućnost poveznice s drugim romanom – Tito Dorčić je osudio nevina čovjeka na smrt. Učenici dobivaju zadatak da usporede i prokomentiraju ove dvije vrste ubojstva.

Pronađite u tekstu dijelove u kojima Đuka Begović propituje svoj postupak te dio kada Tito Dorčić propituje svoj postupak, U kojem liku je vidljivo žaljenje za učinjenim? Kako je ovdje prikazana savjest, odnosno moral likova?

Učenici pronalaze odgovor na ovo pitanje u XI. poglavlju romana Tito Dorčić (str. 204. i 205.) te IV. poglavlje u romanu Đuka Begović (str.22.)

Kakvu ulogu ima savjest u postupcima ovih dvaju likova? Može li se prema gore navedenim definicijama reći da ovi likovi imaju morala?

Ovim pitanjem se također očekuju konfrontirana mišljenja učenika jer određeni postupci likova pokazuju da imaju savjest, ali propituje se njihova moralnost zbog učinjenog.

¹⁹ Vuković, T. (2012). Đuka Begović – *Edipov slavonski brat*. Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu, Vol. 6 [36] No. 6 [56]: Zagreb. str. 278.

Teorija naturalizma navodi da je pojedincu već unaprijed sve određeno. Što mislite, je li Titi Dorčiću doista sudbina bila unaprijed predodređena? Je li on u bilo kojem trenutku mogao izmijeniti svoju sudbinu i što ga je vodilo ka tome da je ne promijeni – pohlepa ili nešto drugo?

Ovim pitanjem se nastavnik dotiče teorije naturalizma i realizma kako bi se učenici prisjetili prethodno naučenog gradiva, ali i kako bi na praktičnom dijelu primijenili teoriju. U realizmu je važno ostvarivanje iluzije zbilje koje se postiže razvijenom fabulom i likovima koji su određeni svojim postupcima i djelovanjem, a u naturalizmu je čovjek shvaćen kao nagonsko biće koje vuku strasti i osjećaji nad kojima on nema kontrolu i koji njime upravljaju, a sudbina je određena naslijeđem i izravnim utjecajem društvene okoline.

Pitanja nastavnika:

Potkrijepite primjerima da su navedene definicije primjenjive na oba romana, odnosno da oba romana imaju odlike i realizma i naturalizma.

Učenici su opet podijeljeni u dvije grupe od kojih će jedna grupa istraživati i prezentirati činjenice i primjere da romani pripadaju i imaju odlike realizma, a druga će grupa istraživati i prezentirati činjenice koje dokazuju da romani pripadaju i naturalizmu. Učenici će jedni pred drugima prezentirati i objašnjavati i prezentirati što su pronašli i čime potkrepljuju ono što im je zadano. Ovaj zadatak iziskuje više istraživanja pa će tako za njega i biti predviđeno više vremena.

2.3.3.3. Prijedlog modela samostalnog rada učenika

U posljednjem dijelu sata pažnja učenika bit će usmjerena na posljednju temu koja se problematizira u romanima – žaljenje za prolaznošću. Učenici i dalje ostaju u grupama i dobivaju zadatak da istraže temu žaljenja za

prolaznošću. Prilikom ovoga zadatka učenicima će od pomoći biti bilješke koje su radili tijekom sata.

Smjernice nastavnika za ovaj zadatak:

Prisjetite se u kojem dijelu romana likovi počinju žaliti zbog svojih postupaka.

Što ih je potaknulo na razmišljanje o tome?

Zašto je Tito Dorčić kao jedini izlaz vidio smrt?

Jesu li završeci romana prikladni ponašanju likova kroz roman? Obrazložite možete li vidjeti Đuku Begovića sa fatalnim završetkom Tite Dorčića i obrnuto.

Bit ovoga zadatka je tumačenje tema i problema koji su se provlačili kroz romane, a na ovaj će način pokazati i koliko su učenici pažljivo i detaljno čitali tekst te koliko su se prilikom čitanja držali smjernica koje su unaprijed dobili. U ovome zadatku nastavnik će vidjeti barataju li učenici dobro tekstem, je li im prethodno svaka od tema dobro objašnjena i jesu li shvatili bit.

2.3.3.4. Analiza i korekcija rezultata

Bit ove faze sata je da učenici objedine sve što su naučili tijekom sata. Samostalnim su istraživanjem došli od raznih zaključaka i očekivano je da su se tijekom sata čula oprečna mišljenja. Ovaj sat je kompleksniji samim tim što je bila riječ o dva romana i što su se morale obuhvatiti sve teme koje su ili slične ili oprečne, a koje daju prostor za problemski pristup.

Točnog odgovora u prethodnom poglavlju na postavljena pitanja nije bilo. Svaki odgovor koji su učenici pretpostavili i na koji su način obrazložili svoje odgovore uvelike ovisi od toga na koji su način doživjeli romane. Može se

očekivati da će se učenici složiti oko toga da je svaki lik završio na način koji je trebao. No karakterno gledajući Đuka Begović je puno impulzivnija osoba i od njega bi se mogao očekivati da odluči svoj život okončati na način na koji ga je okončao Tito Dorčić. Zanimljivo bi bilo čuti učenička razmišljanja zašto oni Đuku ne vide da završava na takav način baš zato jer je uvijek bio previše glasan, upečatljiv i pun sebe – takve osobe na taj način učestalo privlače pažnju, a kada se od njih očekuje neko djelovanje u većini slučajeva zakažu. S druge strane Titom Dorčić je mirna osoba od kojeg bi se očekivalo da se preda i pomiri sa životom kakav je stvorio svojim postupcima.

Sat se temeljio na problemskom pristupu u razumijevanju ličnosti. Pitanje nastavnika:

Što je važnije u životu pojedinca – vlastita sreća ili sreća drugih? Zašto određeni pojedinci često rade u korist drugih, a na štetu sebe samih? Kakvu ulogu za vas imaju želje i odluke drugih?

Smatram da je ovo dobar način za sintetiziranje sata kako jer je ovdje riječ o učenicima koji se i sami nalaze na prekretnici života i koji su svjesni da će uskoro morati odlučiti o vlastitoj budućnosti u smislu školovanja, a uz njih će stajati njihovi roditelji koji će ih više-manje željeti usmjeriti u ono što smatraju da je najbolje za njih.

2.3.3.5. Zadavanje novih zadataka

Kako bi se učenicima omogućila dublja povezanost s djelima, dobit će prijedlog zadataka za samostalan rad. Nastavnik učenicima zadaje izradu Vennova dijagrama koji treba sadržavati osobine i postupke likove koji su doveli do pozitivnih ili negativnih ishoda problema koji su se problematizirali na

ovome satu (školovanje, odnos prema ženama, gubitak moralnosti, nesavjesnost likova, žaljenje za prolaznošću).

Primjer. Đuka Begović je impulzivna osoba sa stavom i hrabrošću koja ide u inat svima i svemu. Ubojstvo njegova oca okrenulo mu je život u sasvim suprotnom smjeru od očekivanog. Njegovi postupci vode ga ka njegovoj propasti čime dolazimo do jedne od problematike romana – žaljenja za prolaznošću.

Učenici će dobiti zadatak da u grupama u kojima su bili tijekom sata vizualno prikažu informacije koji su objedinili i povezali te će jedan od predstavnika grupa prezentirati rezultate pred ostatkom razreda.

3. Zaključak

Problemski pristup romanu učenicima daje mogućnost razmišljanja, stvaranja i oblikovanja vlastitih stavova i zaključaka., a roman je književna vrsta pogodna za ovakav tip nastave jer u romanu često pronalazimo veći broj tema koje se problematiziraju i koje su pogodne samostalnom istraživanju. Učenik dakle postaje aktivni sudionik nastavnog procesa, a nastavnik je tu da učenika svojim pitanjima usmjerava i vodi. Naglasak je cijelo vrijeme na samostalnosti i povezivanju učenika s tekstom na emocionalnoj, kognitivnoj i misaonoj razini te je pritom pojačana istraživačka metoda. Problemi koji se izdvajaju iz teksta od učenika traže određena opredjeljenja ili konfrontiranje vlastitih iskustava, spoznaja i zaključaka.

U ovom radu prikazan je takav pristup romanima. S obzirom da je riječ o dvama romanima važno je bilo povezati ih, izdvojiti sličnosti, ali i razlike. Ovakav način rada zahtjeva veliku razinu učeničke pripremljenosti, očekuje se, prije svega, da učenici pročitaju romane jer se inače ovakav način rada ne može primijeniti s obzirom na to da se zahtijeva da učenici sami istražuju i problematiziraju teme iz romana. Prilikom pripreme za ovakav način rada uloga nastavnika nije i ne smije biti potpuno zanemarena, a činjenica da učenici samostalno rade na tekstu ne znači da nastavnik ne treba sudjelovati. Nastavnik postaje organizator i voditelj nastave. Ovakav tip nastave pogodan je za provjeravanje učeničke samostalnosti.

Predviđeni nastavni sat uvelike je povezan s nastavnim predmetom Psihologije pri čemu dolazi do nastavnog povezivanja sadržaja što je uvijek dobro jer se na taj način učenicima otvaraju neka pitanja i pred njih su postavljeni neki stavovi koji ih mogu zainteresirati i koje mogu istražiti u poveznici s drugim predmetom.

Problemski pristup romanu je u kontekstu ovog diplomskog rada odabran iz razloga što se smatrao najpogodnijim za interpretaciju odabranih književnih djela. Najprije su bila odabrana djela, a zatim metoda rada. Nakon ponovnog iščitavanja tekstova i selekcije problema koji se javljaju u romanima najpogodnijim se pokazao upravo problemski pristup jer u današnjoj suvremenoj nastavi valja učenika stavljati u prvi plan, dopustiti mu da razvija kritičke stavove i mišljenja kako bi se dublje povezao s tekstom na više razina. Prijedlog modela nastave u ovome radu vrlo je zahtjevan te kao takav iziskuje visoku pripremljenost kako učenika, tako i nastavnika.

4. Literatura

1. Banaš, L.V. (1991). *Estetska komunikacija s književnoumjetničkim tekstom*. Školske novine: Zagreb.
2. Čuljat, S. (2017). *Podgorje u pripovjednom modelu Vjenceslava Novaka*. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, Vol. 44 No. 1: Senj.
3. Diklić, Z. (1989). *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti: metodički aspekti*. Školska knjiga: Zagreb.
4. Durić, D. (2011). Velebno sbstvo. *O još jednom psihoanalitičkom aspektu romana „Tito Dorčić“ Vjenceslava Novaka*. Fluminensia: časopis za filološka istraživanja, Vol. 23, No. 2: Rijeka.
5. Durić, D. (2011.) *Žudnja Drugoga i jouissance Drugoga. O jednom psihoanalitičkom aspektu romana „Tito Dorčić“ Vjenceslava Novaka*. Fluminensia: časopis za filološka istraživanja, Vol. 23, No. 1: Rijeka.
6. Ham, S. (1996). *Jezik Ivana Kozarca*. Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika Vol. 43, No. 3: Zagreb.
7. Internet izvor: *Hrvatski jezični portal*. URL: <http://hjp.znanje.hr/>.
8. Kajić, R. (1981). *Roman u sustavu problemske nastave*. Školska knjiga: Zagreb.
9. Kozarac, I. (2003.) *Đuka Begović*. Slavonska naklada „Privlačica“: Vinkovci.
10. Lazzarich, M. (2011). *Stvaralački pristup književnome djelu u sustavu problemske nastave*. Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu, Vol. 6 No. 13: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska.
11. Nemeč, K. (2012). *Još o Đuki Begoviću*. Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu, Vol. 6 [36] No. 6 [56]: Zagreb.
12. Novak, V. (1964). *Tito Dorčić*. Zora: Zagreb.

13. Pandžić, V. (1989). *Hrvatski roman u školi*. SNL: Zagreb.
14. Rosandić, D. (1979). *Metodički pristup romanu*. Svjetlost: Sarajevo.
15. Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Školska knjiga: Zagreb.
16. Rosandić, D. (1980). *Problemska, stvaralačka i izborna nastava književnosti*. Svjetlost: Sarajevo.
17. Solar, M. (2007). *Književni leksikon – pisci, djela, pojmovi*. Matica hrvatska. Zagreb.
18. Solar, M. (2005). *Teorija književnosti*. Školska knjiga: Zagreb.
19. Sindik, J. (2006). „*Problemski*“ pristup u razumijevanju ličnosti. Metodčki ogledi: časopis za filozofiju odgoja, Vol 13. No 2.: Zagreb.
20. Težak, S. (1996). *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika*. Školska knjiga: Zagreb.
21. Visinko, K. (2014). *Čitanje – poučavanje i učenje*. Školska knjiga: Zagreb.
22. Vuković, T. (2012). Đuka Begović – *Edipov slavonski brat*. Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu, Vol. 6 [36] No. 6 [56]: Zagreb.